

Д.А. Карагойшиева*¹ , Ж.М. Уматова¹ , Г.Т. Ысқақ²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Тұран университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: karagoishiyeva.daneliya@gmail.com

АУЫЗША АУДАРМАДАҒЫ ВЕРБАЛДЫ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Мақалада ауызша аударманың күрделі бөлігін құрайтын түрі ілеспе аударманың лингвистикалық және психологиялық мәселелері қарастырылады.

Ауызша аударманың лингвистикалық, психологиялық тұрғыда теориялық зерттеулері басшылыққа алынып, соның нәтижесінде ауызша аударма, оның ішінде ілеспе аударманың практикалық қолдануының лингвистикалық, яғни просодикалық, акустикалық және психологиялық ерекшеліктері зерттелінді.

Талданған материал академиялық мақсатта болған сабақтарда «Синхронды аударма» мамандығының магистранттары аударған ауызша мәтіндер диктофонның көмегімен жазылып алынды.

Жинақталған, сұрыпталған материал Praat бағдарламасы арқылы фонетикалық талдаудан өтіп, ілеспе аударманы жүзеге асырған аудармашының уақыт, тонның негізгі жиілігіне, тон қозғалысының модификациясына лингвистикалық талдау жүргізілді. Психологиялық зерттеу ауызша аудармамен машықтанатын аудармашылардың жұмыс ерекшелігін ашуға, ілеспе аударма барысында туындайтын қиындықтарды жеңу үшін қолданылатын жаттығуларды қарастыруға бағытталған.

Зерттеу барысында алынған нәтижелерді ауызша аударма мамандығы бойынша дайындайтын мамандарға, осы бағыттағы зерттеулерге өз үлесін қосады, себебі ауызша аудармада туындайтын ауызша аударма стратегиялары аударма сапасын жақсартуға септігін тигізеді, яғни атап айтқанда, перифраза, өзін өзі түзету (self-correction), аударма мәтінін жұмсарту (mitigation), қос (addition), алудың (omission) жиілігі, пайыздық көрсеткіші бұған дейінгі зерттелінген жұмыстармен сәйкес келеді.

Өз кезегінде қазақ-ағылшын, ағылшын-қазақ тіліндегі ауызша аудармаға қатысты материал жинақтау және зерттеу жоқтың қасы, сонымен қатар әдістемелік қолдауды қажет етеді.

Түйін сөздер: ауызша аударма, ілеспе аударма, тыңдалым, сөйленім, просодика, интонация, психология.

D.A. Karagoishiyeva*¹, Zh.M. Umatova¹, G.T. Yskak²

¹Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty

²Turan university, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: karagoishiyeva.daneliya@gmail.com

Verbal and psychologic issues in simultaneous interpretation

The article discusses the linguistic and psychological problems of simultaneous interpretation, which is a complex part of interpretation.

Interpretation was based on linguistic and psychological theoretical studies, by which linguistic, namely prosodic, acoustic and psychological features of the practical application of interpretation, particularly simultaneous interpretation, were studied.

The analyzed material was collected and recorded by undergraduates with the help of a voice recorder while translating spoken texts in academic disciplines of the specialty "Simultaneous Interpretation", where the analyzed material was used for educational purposes.

The collected, sorted material was subjected to phonetic analysis using the Praat programme, as well as a linguistic analysis of the time, the fundamental frequency of the tone and the modification of the tonal movement of the interpreter performing simultaneous translation. The psychological study was aimed at identifying the peculiarities of the work of interpreters practicing interpretation, taking into account the exercises used to overcome difficulties encountered when accompanying translation.

The results obtained in the course of the study will contribute to the training of specialists in the field of interpretation, conducting research in this field, since the interpretation strategies that arise

during interpretation contribute to improving the quality of interpretation, in other words, in particular, paraphrasing, self-correction, mitigation, addition, omission frequency, the percentage corresponds to the previously conducted studies.

In turn, the collection and research of materials related to Kazakh-English, English-Kazakh interpretation are practically nonexistent, as well as require methodological support.

Key words: interpretation, accompanying interpretation, listening, speech, prosody, intonation, psychology.

Д.А. Карагойшиева*¹, Ж.М. Уматова¹, Г.Т. Ыскак²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²Университет Туран, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: karagoishiyeva.daneliya@gmail.com

Вербальные и психологические вопросы в устном переводе

В статье рассматриваются лингвистические и психологические проблемы синхронного перевода, который является сложной частью устного перевода.

За основу устного перевода были взяты лингвистические и психологические теоретические исследования, на основе этого изучались лингвистические, а именно просодические, акустические и психологические особенности практического применения устного перевода, в том числе синхронного перевода.

Анализируемый материал был собран и записан магистрантами при помощи диктофона при переводе устных текстов на академических дисциплинах специальности «Синхронный перевод», где анализируемый материал использовался в учебных целях.

Собранный, отсортированный материал подвергся фонетическому анализу с помощью программы Praat, а также был проведен лингвистический анализ времени, основной частоты тона и модификации тонального движения переводчика, выполнявшего синхронный перевод. Психологическое исследование было направлено на выявление особенностей работы переводчиков, практикующих устный перевод, с учетом упражнений, используемых для преодоления трудностей, возникающих при сопровождении перевода.

Полученные в ходе исследования результаты будут способствовать подготовке специалистов в области устного перевода, проведению исследований в этом направлении, поскольку стратегии устного перевода, возникающие при устном переводе, способствуют повышению качества перевода, иначе говоря, в частности, перефразирование, самоисправление (self-correction), смягчение текста перевода (mitigation), добавление (addition), частота пропусков (omission), процент соответствует ранее проведенным исследованиям.

В свою очередь, сбор и исследование материалов, связанных с казахско-английским, англо-казахским устным переводом, практически отсутствуют, а также требуют методического обеспечения.

Ключевые слова: устный перевод, синхронный перевод, аудирование, речь, просодия, интонация, психология.

Кіріспе

Ауызша аударма әлеміндегі басты мәселе түпнұсқадағы ақпаратты тыңдаушыға бар болмысын сақтай отырып, жеткізу. Әрине, ауызша аударма болғасын ескеретін жағдай өте көп, мәселен дұрыс баламаларын табу, әр тілдің өзінің фонетикалық, лексикалық заңдылығын, стилистикалық ұйқасым іспеттес тұстарын сақтау болып табылады.

Мақала аясында қарастыратын негізгі мақсатымыз – ағылшыннан қазақ тіліне қазақ тілінен ағылшын тіліне аудару барысында, яғни ілеспе аударма барысында туындайтын акустикалық, психологиялық қиындықтар. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін шешілетін міндеттер:

ауызша аудармадағы, соның ішінде атап айтсақ, уақыт қысымынан, бір уақытта бірнеше іс-әрекетті (тыңдалым, түсіну, аудару, сөйленім) алып жүруден туындайтын акустикалық, просодикалық, психологиялық қиындықтарды қарастыру; аудармадағы осы қиындықтарды жеңу үшін ұйымдастыратын жаттығулар; уақыт қысымынан пайда болатын стратегиялық әрекеттер; ауызша аудармадағы аудармашылардың психологиялық әхуалы, уақыт қысымына, жағдаят қысымына тап болған аудармашыларды дайындаудың жолдары.

Материал мен әдістер

Мақаланы жазуға магистранттардың «Ауызша аударманың теориясы мен практика-

сы» атты пән барысында алынған материалдар лингвистикалық, психологиялық талдауға алынды. Сабақтың ілеспе аудару үдерісінде жинақталған ауызша мәтіндер диктофонға жазылып алынды. Алынған мәтіндердің дыбыстық форматына Praat бағдарламасы арқылы фонетикалық талдау жасалынды. Жалпы, сабақ барысында 75 аудиоматериал жинақталып алынды, бірақ ішінде талдауға жарамсыз материал да жоқ емес. Талдауға сапасы жоғары материал іріктелініп алынды. Мақала көлемінде лингвистикалық, фонетикалық талдауға 8 бейне және аудиоматериал, оның ішінде 4 бейне материал, түпнұсқа (Тоқаев Қ. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері жөніндегі кеңесте сөйлеген сөзі, 2022 жылғы 01 ақпан, Barack Obama Final Address to the United Nations General Assembly delivered 20 September 2016, New York, NY), 4 аударылған аудиоматериалға талдау жасалынды.

Әдебиетке шолу

Қарастырып отырған тақырып ауызша аударманың үдерісінде туындайтын акустикалық, психологиялық мәселелеріне арналған. Жазу барысында аударма теориясы мен практикасына қатысты отандық және шетелдік ғалымдардың З.К. Ахметжанова, К. Әлпейісова, А.Ж. Жақсылықов, Т.О. Есембековтың, Г.Қ. Қазыбек, А.С. Тарақовтың, шетелдік В.А. Артемов, Б. В. Беляев, И. В. Карпов, В. Ландон, А. Малофеева, Дж. Родерик, Г.В. Чернов, А. Фалалеева еңбектері басшылыққа алынды. Аударма үдерісін қостілділік тарапынан қарастыру төмендегі ғалымдардың құзырында В.А. Артемов, Л. С. Бархударов, Б.В. Беляев, Е.М. Верещагин, И.А. Зимний, т.б., сонымен бірге басқа да Ресей ғалымдарының жұмыстарын атап кетеміз. Аталмыш зерттеушілердің еңбектері аудармаға қатысты мәселелерді қарастыруда ғылымға өз үлесін қосты (Тарақов 2022: 302). Отандық зерттеушіміз Ә.С. Тарақов та аударманы психологиялық тұрғыдан зерттеп, болашақ аудармашылармен оқыту үдерісінде өз ойларымен бөлісті.

«Ауызша аударма – бұл күрделі құбылыс, яғни аударманың жазбаша түрімен салыстырғанда айтарлықтай қиындығымен ерекшеленеді; ақпараттың мазмұн межесіне (план содержания) және құрылым межесіне (план выражения) толыққанды мән бермей, ақпаратты

тындаушыға түсінікті қылып, ауызша жеткізу түрі» (Құлманов 2015: 30). Қазақ тілді материалда ғалымдар ауызша аударманың екі, шетелдік материалда үш түрін ажыратады: ілеспе немесе қосарласа (синхронный), ізбе із немесе жалғас (последовательный) аударма. «Қазіргі әдеби тілде жарыса екі атау, яғни ілеспе аударма және қосарлас аударма деген атаулар қолданылуда; олар синхронный перевод, последовательный перевод деп аталатындардың орнына жұмсалғандығы байқалды. Ілеспе және қосарласа деген сөздердің мағынасы ұқсас, ілесе жүретін үдеріс дегенді білдіретіндіктен, ал орыс тіліндегі «последовательный перевод» атауы мазмұнына сәйкес, түпнұсқа мәтіннен кейін жүзеге асырылатын, түпнұсқа мәтінге жалғастырыла орындалатын аударма қызметін атқаратын болғандықтан, ақылдаса келе, терминдер ұғымында екімағыналылық болмауын көздеп, екіншісіне жалғас аударма деген аталымды ұсынып отырмыз» (Құлманов 2015: 33). Осында атап өткендей, қазақ тіліндегі терминологияда көп қолданылатын нұсқасы қазіргі кезде ілеспе аударма тіл мамандарының қолданысына белсенді кірігіп кеткен.

«Ілеспе аударма – кез келген жиынның қазақ тілінде жүргізілуіне, оның баяндамалардан бастап, жарыссөз, пікірталас, сұрақ-жауапқа дейін еркін пайдаланылуына мүмкіндік беретін тәсіл. Мемлекеттік тілдің беделін биіктетуші өнер. «Қазақ тілі – тұрмыстық тіл» деген стереотипті жоюға көмектесетін, халықаралық деңгейдегі биік мінберлерден қазақ тілінің естілуіне жол ашатын да – осы ілеспе аударма. Біз ілеспе аударманың өмірдің бар саласындағы жиындарда ана тілімізде сөйлеп, қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін берік орнықтыратын осы әлеуетін пайдалануымыз керек. Қазақ тілі үлкен ғылыми жиындардың, үлкен саяси мәжілістердің жұмыс тілі болуы тиіс. Қазіргі кезде, менің қуанатыным, үлкен конференцияларда бізге визитка тәрізді нәрсе беріледі де, онда: "бірінші канал – қазақ тілі, екіншісі – орыс тілі, үшінші кезекте ағылшын тілі" деген нұсқама арналар көрсетіледі» (Әлпейісова 2021). К. Әлпейісованың тұжырымы бойынша, елімізде көбінесе шетел тілінен қазақ тіліне аудармашылар көп, ал қазақ тілінен орыс тіліне аударатын синхронды аудармашылар өте аз, шамамен 30-40-тай ғана екен. Жалпы, «Синхронды аудармашыларды» Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық және Әлем тілдер университетінде дайындайды. Онда екі бағытта қазақ тілінен

басқа тілдерге, басқа тілдерден қазақ тіліне аударатын аудармашы мамандарды дайындаумен айналысады. Ал, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде «Синхронды аудармашы» мамандығын ашқанына не бары екі жылдай ғана уақыт өтті, оның үстіне тек магистратура деңгейінде ғана дайындайды. Көбіне, қазақ тілінен ағылшын тіліне, ағылшын тілінен қазақ тіліне, сонымен қатар орыс тілінен ағылшын тіліне, ағылшын тілінен орыс тіліне дайындайтын мамандық. Ағылшын тілінен қазақ тіліне де аударатын ілеспе аудармашылар өте аз деп айта аламыз. Білім ордасына болашақ мамандарды дайындайтын практик-мамандар жоқтың қасы. Күнде тәжірибеде жүрген мамандар сабақ беруге келіспейді. Бітіріп жатқандардың ішінде де осы жолды жалғастырып жатқандар тіптен жоқ десек те болады. Қазақ тілінен кез келген шетел тіліне аудару – бұл үлкен шығармашылық, психологиялық үдеріс. Үйренушілер мен тәжірибеміз көрсеткендей шетел тілінен қазақ тіліне аудару айтарлықтай жеңілдірек болып табылады. Бұған себеп теориялық мәлімдемелер, яғни салғастырмалы зерттеулерге сүйене отырып, қазақ тіліне жақын туыс тілдерге аудару айтарлықтай жеңіл, туыс емес тілдерге қарағанда. Қазақ тілі мен ағылшын тілі туыс тілдер емес сол себепті ауызша аудармада кедергілер, мәдени сәйкессіздіктер көп кездеседі. Осы қиындықтың барлығын аудармашы жеңе білу керек.

Осы тұста шетел әдебиетінің ойына жүгінсек, негізі адамзат бір-бірімен саяси, мәдени, экономикалық қарым-қатынасқа көне заманнан бастап қатыса бастаған, ел мен ел түсінісу үшін әрине ортада тасымалдаушы рөлін қазіргі білікті аудармашылар атқарған, мәселен В. Ландон пікіріне сүйенсек, екі ел арасындағы келіссөз жүргізу ерте Мысыр (3000 бс) елінен басталғанын айтады (Ландон 2016:10). Теориялық еңбектерде ауызша аударманың қолданылуы роман, грек кезеңі кезінде белең алғаны бекітілген. Кристофер Колумбтың кезінде де аудармашылар болғанын әртүрлі теориялық материалдар дәйектейді. Соның ішінде дипломатиялық, экономиялық, ғылыми қарым-қатынасты жүзеге асыру үшін тайпа мен тайпа, ел мен ел әрдайым екі елді түсіну үшін ортақ мақсатқа жету үшін мәдени көпірден өту үшін аудармашылардың қызметі ерекше екені бізге мәлім. Отандық әдебиетте көбінесе ғалымдарымыз Нюрнберг конференциядағы ауызша аудармадан бастап айтады.

Аталмыш мақалада, аудармадағы жүзеге асатын үдерістің психологиялық зерттелуі де ескеруге алынған, яғни күрделі жағдаятта дұрыс шешім қабылдау деңгейі қандай мәселесі, ұсынылып отырған тақырып отандық және шетелдік ғалымдар арқылы қалай анықталғанын қарастыру болып табылады. Аударма психологиясында бір тілден екінші тілге ауысу мәселесі, автоматизмның орны, ойлаудың өзара әрекеттесуі, ішкі сөйлеу мен аударма үдерісі қазіргі таңда аса өзекті мәселелерге жатады.

Теориялық материалдарды қарастыра отырып, ауызша аударманың психологиялық мәселелері осы кезде ғана қарастырыла бастағандықтан, психологтар мен лингвистер арасында "аударма психологиясы" түсінігінің мазмұнына қатысты пікір бірлігі әлі жоқ екені анықталуда. Зерттеушілер аударма психологиясының саласында психикалық шығармашылық процестерді зерттеуге көңіл бөлді. «Аударма психологиясы тілдің ойлау қабілетіне, тілдік бейнелерге деген көзқарасымен де айналысады» деген түсінікті ұсынды десек те болады. Тіл маманы ғалымдарының көзқарастары бойынша шет тілін оқыту процесінде аудармада кездесетін психологиялық мәселелерін анықтады. Жалпы аударма ісімен айналысқанда тек тіл маманы ретінде емес тілді меңгерудің шынайы фактілерін де психологиялық тұрғыдан анықтау немесе ескерілуі қажет. Ауызша аударманың психологиясына қатысты негізгі мәселе – бұл ана тілі мен шет тілдеріндегі ойлаудың психологиялық ерекшеліктерін қарастыру болып табылады. Аталмыш ерекшеліктер аударма үдерісінде қаншалықты кедергі жасайды, оларды қалай жеңіп шығуға қатысты негізгі сұрақтарға жауап беру мәселенің негізін құрайды.

Аударманың психологиясын зерттеумен айналысқан ғалымдар өз еңбектерінде аударманың кезеңдерін зерттеуге баса назар аударады, ал басқа ғалымдар сөйлемнің семантикалық мазмұнын талдау және шетел тіліндегі сөйлеуді қабылдау мен түсінудің ерекшелігін зерттейді. Ауызша аударманың аудармашысы әрқилы психологиялық қиындықтармен бетпе-бет келеді. Олардың маңыздылары мыналар: бір уақытта тыңдау және сөйлеу; бір тіл жүйесінен бір тіл жүйесіне ауысуы; қабылдаудың бір ғана мүмкіндігі; қысқа мерзімді естің шектеулігі; қабылдаудың сыртқы кедергілері, мысалы, сөйлеушінің өзіндік сөйлеу мәнеріне үйрену. Аудар-

машының алдында аударманың аталмыш кезеңдерінде барлық кедергілерді жоюмен қатар, қиындықтарды жеңу міндеті де туындайды.

Психолог ғалымдардың пікірінше, ауызша аудармада келесі психологиялық үдерістер пайда болады: зейін, қабылдау, ықтималды болжау, есте сақтау, ойлау. Зейін – бұл аудару барысында кез келген іс-әрекетті орындау барысында туындайтын психологиялық үдеріс болып табылады. Зейінсіз қандай-да болмасын әрекетті атқару мүмкін емес. Зейін қою заттар мен құбылыстарды бір уақытта бейнелеуді және басқалардан ажырата алу деп түсіндірілуде. Ауызша аудармада зейіннің барлық қасиеттері бөлінуі, ауысуы, тұрақтылығы қатысады. Аударманың ауызша формасында аудармашының назарын аудару нысанын анықтау бірінші кезекте тұрады. Ауызша аударма жағдайында басты назар бастапқы хабарламаның мазмұнына аударылады. Сонымен қатар, зейіннің нысаны вербалды емес мінез-құлық, көрнекі материалдар және сыртқы орта болуы мүмкін. Зейінге тән қасиеттер тұтастылығы, көлемі, шоғырлануы, тұрақтылығы, бөлінуі және ауысуы. Зейіннің көлемі дегеніміз-бір уақытта назар аударатын нысандардың саны. Зейіннің шоғырлануы оның нысанға шоғырлану дәрежесінде көрінеді. Зейіннің негізгі қасиеттерінің бірі – тұрақтылық-зейіннің нысанға немесе іс-әрекетке шоғырлану ұзақтығы. Аударма жазбасы зейіннің тұрақтылығын сақтаудың шарты бола алады. Зейінді аудару жылдамдығы зейінді бір нысаннан екіншісіне ауыстыру сапасы. Зейінді ауыстыру дағдысы ауызша аудармашының маңызды дағдыларының бірі болып табылады. Зейіннің бөліну қасиеті арқылы бірнеше әрекеттерді бір уақытта орындау мүмкіндігі туындайды. Бұл сапа синхронды аударманы жүзеге асыру үшін ғана емес, бастапқы хабарламаны қабылдау, түсіну және бекіту, сонымен қатар аударма мәтінін құру бір уақытта жүзеге асырылуда маңызды болып табылады. Зейіннің таңдамалылығы әртүрлі нысандардың арасында іс-әрекеттің мақсатын таңдау мүмкіндігін білдіреді. Ауызша аудармада зейіннің таңдамалылығы ең маңызды кілт сөздерді таңдаудан көрінеді. Сонымен, ауызша аударма үшін аудармашының зейіні, кең көлемді, жылдам ауысатын, шоғырланған және тұрақты жақсы болуы маңызды деп тұжырымдаймыз.

Ықтималды болжам дегеніміз-сөйлеудің өткен тәжірибесіне сүйене отырып, болашақта

оқиғалардың басталуын болжай алу қабілеті. Ғалымдардың пікірінше, ықтималды болжау мен ұзақ мерзімді есте сақтау арасында тығыз байланыс бар. Аударма қызметі үшін ықтималды болжау сәттіліктің негізгі факторларының бірі болып табылады. Бұл синхронды аударманың негізгі психологиялық механизмдерінің бірі, онда сөйлемнің аяқталуын, сөйлемнің құрылымын және бүкіл мәтіннің даму логикасын болжай білу керек. Ауызша дәйекті аудармада сөйлеуді қабылдау кезінде аударма болжамының дұрыстығы ақпаратты жылдам бекіту мүмкіндігін анықтайды. Болжамсыз аудармашы баяндамашының сөзінің аяқталуымен қатар жазбаларды аяқтауға үлгермейді. Есте сақтаудың мерзіміне байланысты психологтар естің үш түрін бөліп көрсетеді: қысқа мерзімді, ұзақ мерзімді және жедел ес. Қысқа мерзімді ес ақпаратты қысқа уақыт ішінде сақтайды. Қысқа мерзімді естің ұзақтығы шектеулі-шамамен 20 секунд. Қысқа мерзімді естен ақпарат жедел еске өтеді. Жедел ес қысқа мерзімді ес пен ұзақ мерзімді ес арасында аралық орынды алады. Жедел есте ақпаратты сақтау уақыты белгілі бір мәселені шешуге арналған. Қысқа мерзімді ес пен жедел есте ортақ нәрсе бар-ақпарат мәселені шешу үшін қажет болғанға дейін сақталады. Ес үдерісінің көлемі мен есте сақтау ұзақтығы іс жүзінде шексіз. Ақпараттың сақталуы материалдың таныс болуы, контекст, мотивация деңгейі сияқты көптеген факторларға байланысты. Аударма іс-әрекетінде естің барлық түрлері маңызды, бірақ олардың рөлі аударма түріне байланысты өзгереді. Мысал ретінде біз аударма кезінде естің жұмыс механизмін сипаттайық. Есту арқылы ақпарат бастапқыда қысқа мерзімді еске келіп түседі. Себебі, дәйекті аударма жағдайында хабарламаның көлемі қысқа мерзімді естің сыйымдылығынан бірнеше есе көп, аудармашының ағзасы күйзелісті сезінеді, бұл ауызша аудармашы жұмысының шиеленісі мен күйзелістік сипатын түсіндіреді. Қысқа мерзімді естен ақпарат жедел еске өтеді. Онда ол аудармашы мәтінді аударма жасаған сәтке дейін сақтайды. Жедел ес хабарламаның келесі үзіндісі үшін босатылады. Ауызша аударманы жүзеге асыру барысында аудармашы алған тілдік тәжірибе ұзақ мерзімге дейін сақталады. Қажет уақытта қайтадан жаңғыртылып, пайдаланылады, бұл жағдайды естің қайта жаңғырту үдерісі деп атайды.

1-кесте – Ауызша аудармаға психологиялық дайындық техникасын ұйымдастыру

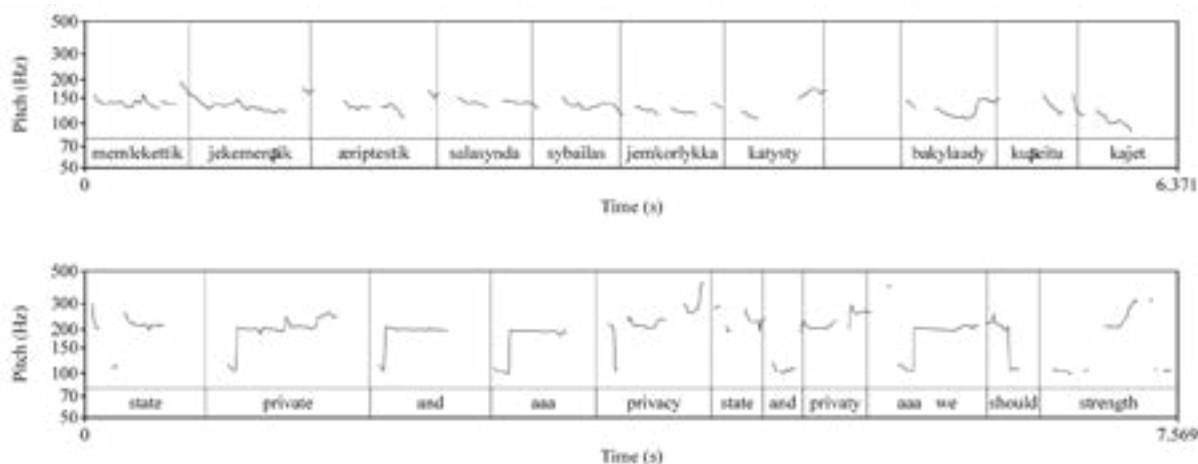
Параметр	Жалпы сұрақтар	Жеке сұрақтар
Уақыт	Іс-шара қашан өтеді?	Іс-шараның ұзақтығы қандай? Қойылымдар қанша уақытқа созылады? Үзілістер бар ма?
Орын	Іс-шара қайда өтеді? Қай бөлмеде?	Спикер, аудармашы, тыңдаушылар қайда болады?
Іс-шара	Іс-шараның форматы қандай?	Іс-шараның деңгейі қандай? Оны кім ұйымдастырады? Іс-шара бір реттік немесе дәстүрлі ме?
Сөз сөйлеуші	Кімге аудару керек (Аты, елі, лауазымы)? Бұл шарада спикердің мәртебесі қандай?	Спикер бұрын қайда сөйледі? Оның осы тақырып бойынша жарияланымдары бар ма? Спикердің сөйлеуінің, мінез-құлқының ерекшеліктері қандай?
Тыңдаушылар	Тыңдаушылардың саны қандай? Тыңдаушылардың кәсіби құрамы қандай?	Аудиторияның жасы, гендерлік құрамы қандай, конфессиялық тиесілілігі? Тыңдаушылар арасында сөйлеушінің позициясын қолдаушылар немесе қарсыластар бар ма?
Тақырыбы	Тақырып саласы қандай?	Қандай мәселе талқыланады? Бұл мәселеге қандай көзқарастар бар?

Ауызша аударма барысында ойлаудың барлық үдерістерінің ішіндегі ақыл-ой әрекеттерінің қызметі ерекше, мәселен, талдау, синтез, салыстыру, жалпылау, жүйелеу, жіктеу іспеттес. Бұл әрекеттер, біріншіден, бастапқы ақпараттың мағынасы, оның даму логикасы туралы қорытындылауға, екіншіден, қажет аударма тактикаларына жүгініп, ақпаратты аударма үдерісінде ойды қалыптастыруға жағдай жасайды. Аудармашыға психологиялық тұрғыдан дайын болу үшін оған алдағы іс-шаралар туралы ақпарат алу керек, бұл аударуға қатысты сұрақтарды нақтылауды қамтиды. Алдағы іс-шаралар дегеніміз аудару мәтінін мүмкіндігінше алдын ала қарап шығу, аударылатын терминдерді қарастыру, спикерлер туралы барынша мәлімет жинақтау, аударылатын сала туралы ақпарат жинау, т.б. мәселелер психологиялық күйзелісті алдын алудың негізгі алғы шарты болып табылады. Жоғарыдағы 1-кесте алдағы іс-шараларды сипаттайды: іс-шараның уақыты, сөз сөйлеушілер, тыңдаушылар, тақырыбы туралы ақпарат алынатын маңызды мәліметтер болып табылады. Сондықтан, ауызша аударманың маманы осы мәселелерді алдын ала алуға әрекет жасау қажет.

Нәтижелер мен талқылау

Сабақ барысында туындаған мәселелер болашаққа үңілуге мүмкіндік береді. Айнала-

мыздан сұрақтарға жауап іздеуге жол ашады. Ілеспе немесе жарыс аудармашыларға керегі тек күнделікті тәжірибе жасау, жүйелі түрде жұмыс істеу, сонымен қатар жекеге қалдыратын да уақытты бағалап, уақытты ұтымды қолдану болып табылады. Ілеспе аударма мен жалғас аударманы теориялық материалдарда көбінесе көп ажыратып берген. Мәселен, ілеспе аудармада көп аудармашыларды керек етеді, К. Әлпейісованың ойынша, «жазылмаған заң» деген түсінік бар, яғни аударма әлеміндегі нақты бекітілмеген заңдылық, атап айтсақ, синхронды аудармашылар жалғыз жұмыс істей алмайды, олар топ болып жұмыс жасайды, жұмыстың қиындығына байланысты миға үлкен қысым түседі, бір тілден бір тілге ауысу барысында, сондықтан әр 30 минут сайын ауысуды қажет етеді, "Микрофон үнсіз қалмауы керек! Ең нашар аударма, мүлдем аударма жасалмағаннан жақсы!" (Әлпейісова 2021), яғни аудармашының тұжырымы бойынша, микрофонды үнсіз қалдыруға болмайды, сонымен қатар бастаған сөйлемді жарты жолдан тастап кетуге де болмайды, оны аяқтау қажет, соңына дейін жеткізу керек, неше сөзден кейін аудармашы сөйлеп бастауы керек, сөйлеуші мен аудармашының арасындағы белгіленген уақыт бар ма деген мәселелер ойландырады. Осы мәселелерге сәл де болса, жинақтап алынған материал арқылы жауап беруге талпыныс жасалынады.

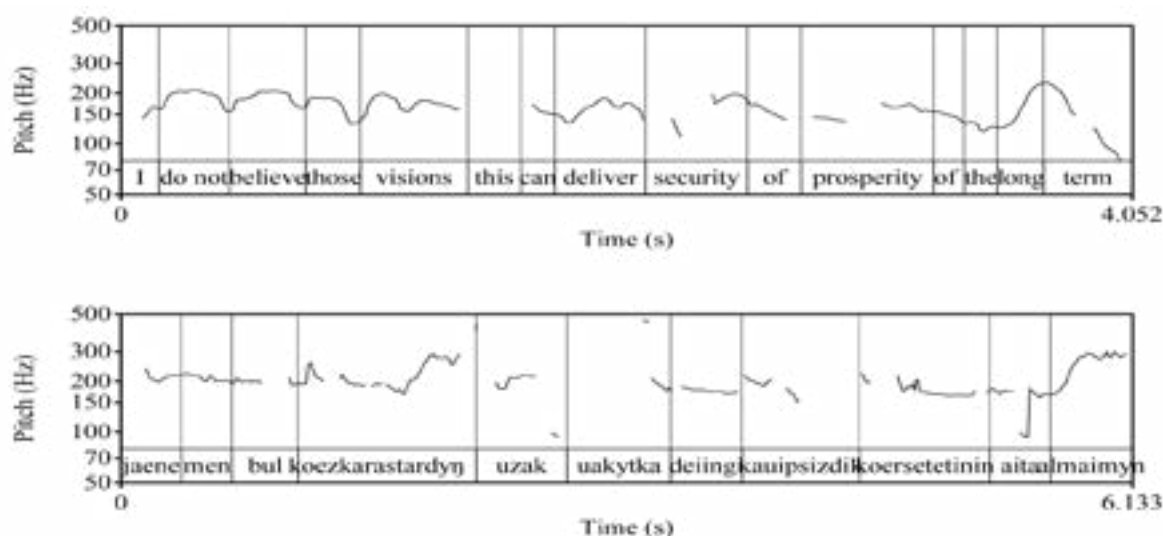

1-сурет – Ер адам айтылымындағы *memlekettik jekemesik aeriptestik salasynnda sybailas jemkorlykka katysty bakylaady kuseitu kajet* және *state private and aaa privacy state and private aaa we should strength* қыз бала аудармашы-магистранттың ілеспе аудармасының аяқталмаған сөйленімі. Көрсетілген жоғарғы сурет сөйленімнің осциллограммасы.

Тік сызықтар буындар арасындағы шекараларды көрсетіп тұр. Төменгі суреттегі көлденеңнен уақыт секундпен, ал тігінен логарифмдік шәкілдегі негізгі тон жиілігі герц арқылы берілген.

1-сурет бойынша сөйлеуші қазақ тілінде баяндаған, ал ауызша магистрант-аудармашы ағылшынтіліне аударған. Осы сурет көрсеткендей ауызша аудармада уақыт қысымынан туындаған сәйкессіздіктер көп жасалынады. Осы материал жаттығу барысында жиналған материал болса да, аударма үдерісінде болатын жағдаятқа талдау жасауға мүмкіндік береді. Біріншіден, уақыт ерекшелігі сөйлеуші 6,3 секунд ішінде 10 сөз айтып үлгерген, ал ілесуші 7,5 секунд ішінде 10 сөз айтқан, сандық тұрғыда сәйкестік сақталған, айырмашылық 1,2 секундпен айтылған, аудармашы барынша ілесуге талпыныс жасаған, сапалық тұрғыдан талдасақ, ілесуші немесе аудармашы артық сөздер (мәселен, and, privacy, private), қайталама немесе перифраза, сонымен қатар хезитация, орын ауыстыру орын алғаны суреттен анықталынды. Просодикасы да екітүрлілігімен ерекшелінеді, мәселен, түпнұсқаның соңы төменгі тон арқылы ерекшеленсе, аударылған аяқталмаған сөйленім көтеріңкі тон арқылы ерекшелінгендігі айқындалды. Сонымен қатар, бағдарлама 7 секундтан асқан сөйленімді

көрсете алмағандықтан, сөйленім кесілген, соңында екі сөз қалды, олар қайталанып өзін өзі түзету (self-correction), хезитация арқылы соңында толықтырылып осы ой аяқталды. Түпнұсқада сөйлеуші біріңғай сөздерді тоналды акцент арқылы бөліп ажыратқан, атап айтқанда *memlekettik* (180 Гц.), *жекемениік* (162 Гц.), *әріптестік* (164 Гц.) сөздерінде *қатысты* (167 Гц.), *бақылауды* (148 Гц.). Аударылған материалда *private* (254 Гц.), *privacy* (273 Гц.), *private* (290 Гц.), *strength* (298 Гц.) төрт түрлі акцент анықталды. Айырмашылық 5/4 үлесін құрайды. Тоналды акцент полутон арқылы өлшенеді, полутон арқылы өлшем мынадай нәтиже берді: *memlekettik* (6 ST (semitones)), *жекемениік* (5 ST (semitones)), *әріптестік* (7 ST (semitones)) сөздерінде *қатысты* (7 ST (semitones)), *бақылауды* (6 ST (semitones)), *private* (4 ST (semitones)), *privacy* (8 ST (semitones)), *private* (7 ST (semitones)), *strength* (7 ST (semitones)). Осы сөйленім аясында тоналды акцент ең минималды 4 полутоннан 8-ге дейінгі полутон арқылы жасалынды.

2-сурет – Ер адам айтылымындағы *I do not believe those visions this can deliver security of prosperity of the long term* және *jaene men bul koezkarastyng uzak uaqytka deiingi kauipsizdik koerсететinin aita almaimyn* қыз бала аудармашы-магистранттың ілеспе аудармасының аяқталмаған сөйленімі. Көрсетілген жоғарғы сурет сөйленімнің осциллограммасы. Тік сызықтар буындар арасындағы шекараларды көрсетіп тұр. Төменгі суреттегі көлденеңнен уақыт секундпен, ал тігінен логарифмдік шәкілдегі негізгі тон жиілігі герц арқылы берілген.

2-сурет бойынша сөйлеуші ағылшын тілінде баяндаған, ал ауызша магистрант-аудармашы қазақ тіліне аударған. Уақыт ерекшелігі сөйлеуші 4,05 секунд ішінде 16 сөз айтып үлгерген, ал ілесуші 6,13 секунд ішінде 11 сөз айтқан, сандық тұрғыда сәйкестік сақталған, айырмашылық 2,08 секундпен айтылған. Мұнда жоғарыдағы суретпен салыстырсақ, 2 секундқа кешіккен сөйлеушіден, бірақ артық сөздер қосылмаған, қайталаулар байқалмайды. Қолданған сөздер арасында 5 сөз айырмашылық бар. Түпнұсқада сөйлеуші бірінғай сөздерді тоналды акцент арқылы бөліп ажыратқан, атап айтқанда *long* (230 Гц.), *security* (197 Гц.), *deliver* (185 Гц.) сөздерінде. Аударылған материалда *көзқарастардың* (254 Гц.), *уақытқа* (452 Гц.), *алмаймын* (291 Гц.), үш түрлі акцент анықталды. Тоналды акцент полутон арқылы өлшенеді, полутон арқылы өлшем мынадай нәтиже берді: *long* (10 ST (semitones)), *security* (9 ST (semitones)), *deliver* (5 ST (semitones)), *көзқарастардың* (9 ST (semitones)), *уақытқа* (13 ST (semitones)), *алмаймын* (9 ST (semitones)). Осы сөйленім аясында тоналды акцент ең минималды 9 полутоннан 13-ке дейінгі полутон арқылы жасалынды.

Алдын-ала әңгімелесу кезінде аудармашы іс-шара туралы мүмкіндігінше көбірек біліп қана қоймай, аударманың сапасын жақсартуға көмектесетін спикермен жақсы, серіктестік қарым-қатынас орнатуы керек.

Жұмысқа кіріспес бұрын, соңғы жаңалықтарды зерттеген пайдалы, себебі қатысушылардың біреуі өз сөзінде күннің оқиғасына байланысты сөз қозғауы мүмкін. Алдын-ала алуға болатын басқа ақпарат: ұйым құрылымының сызбасын (бөлімдердің атауы, қысқартулар, басшылардың есімдері); тыңдаушыларға арналған іс-шара бағдарламасы және үлестірме материалдар болуы. Аударманың кез-келген кезеңінде өзін жақсы дәлелдеген дайындыққа арналған жаттығулардың бірнеше түрлерін ұсынамыз.

1-жаттығу. Сөйлеу аппаратын дайындау. "Айтқандарын қайталау" (ағылш. shadowing) Баяндамашыдан кейін үзіліссіз сөйлеңіз. Бұл жаттығу, ең алдымен, тыңдау, реакция және қысқа мерзімді есте сақтау дағдыларын жаттықтырады. Әдетте бұл жаттығу синхронистерді дайындау үшін қолданылады, бірақ ол барлық аудармашылар үшін де пайдалы. Ағылшын, неміс және француз тілдері сөйлеу қарқыны бойынша орыс тілінен тезірек болғандықтан, аудармашыдан "тезірек естуді" үйренуді талап етеді. Синхронды аудармадағыдай кідіруді 2-4 секунд немесе 4-5 сөзді "ұстап тұру" маңызды.

2-жаттығу. Ауыстыру шеберлігі. Сандар. Айтылып отырған сандарды үзілістермен қайталау. Жазуға тыйым салынады. Сандар кезек-кезек ана тілінде және шет тілдерінде оқылады: 33 (отыз үш) – 78 (seventy-eight) және т.б. қысқа мерзімді

есте сақтау және назар аудару үшін біз 1, 2, п, ш, 5, 7 санын қосамыз және алып тастаймыз.

Мысалы: Жаттықтырушы: 3 (үш). Жаттығушы: 20 (жиырма). Жаттықтырушы: 19 (nineteen). Жаттығушы: 30 (отыз) және т. б.

3-жаттығу. Ауыстыру шеберлігі. Күндер. Жетекші айтқан күнді, айды және жылды кідірттіп, 1 күн, 1 ай және 1 жыл қосыңыз. Жазуға тыйым салынады. Зейін аудару және қысқа мерзімді еске алдыңғы жаттығуларға қарағанда көбірек күш түседі.

Мысалы: Жаттықтырушы: 1483 жылғы 25 қаңтар. Жаттығушы: February 25, 1486.

Жаттықтырушы: April 24, 1944. Жаттығушы: 9 мамыр 1945 жыл және т. б.

Қазақстан тарихында ұмытылмас күндерді айту пайдалы.

4-жаттығу. Ауыстыру шеберлігі. Жалқы есімдер. Жаттықтырушы айтқан тізбекті кідіртуге аударыңыз. Жазуға тыйым салынады. Зейін аудару және қысқа мерзімді еске алдыңғы жаттығуларға қарағанда көбірек күш түседі. Ұзақ тізбектермен жедел ес қосылады және мнемотехниканы қолданбай есте сақтау қиын болады.

Мысалы: Жаттықтырушы: Мәскеу-Warsaw-Пекин – Munich – Черногория-Pyongyang. Жаттығушы: Мәскеу – Варшава – Beijing – Мюнхен – Montenegro – Пхеньян. Жаттықтырушы: Иван Грозный – King James – Иосиф Виссарионович Сталин – Kim Jong-il. Жаттығушы: Ivan the Terrible – Жақыптың патшасы – Хосеп Сталин – Ким Чен Ир.

5-Жаттығу. Зейіннің бөлінуі. 1. Орыс тілінде және бір уақытта ізінше қайталау жасаңыз: а) мәтінде естіген дәл ақпаратты жазыңыз; б) үшке бөлінетін сандарды қатарынан жазыңыз- 3, 6, 9,15, 18,21 және т. б.; 2. Ақпаратты есте сақтай отырып, естігендеріңізді қайта айтыңыз. 3. Сол сияқты, шет тілінде көлеңкелі қайталау (теневоу повтор) жасау. Бөліну қызметі аудармашылар үшін өте маңызды болып табылады.

6-жаттығу. Дауысты және вербальды емес мінез-құлықты талдау.

1. Алдымен қайталау кезінде, содан кейін аударма кезінде дауысты жазыңыз. Қалай "дыбысталғаныңызды" талдаңыз. Дауыстың тембрін бақылауға тырысыңыз, мұрныңызда сөйлеменіз, аударған кезде өзіңізге ыңғайлы жылдамдықты таңдап, кідіртпеңіз, "а", "ә" және "мм" сияқты артық дыбыстардан арылыңыз. Мүмкіндігінше, төменгі регистрді қолданыңыз – оны тыңдаушылар жоғары регистрге қарағанда жақсы қабылдайды. Интонация "қатып қалмауы"

керек. 2. Сабақ немесе баяндама өзіңіздің аудармаңызды бейнекамераға жазыңыз. Сыртқы көрінісіңізді бағалаңыз және бағалауды сұраңыз, артық қылықтар мен шамадан тыс бет әбігерлік бар ма, жоқ па. Бірізді аударма кезінде басыңызды клиентке қарай бұруға тырысыңыз және оған қараңыз, бірақ оны "көзбен жеуге" болмайды. Аудиторияда 3 нүктені таңдау пайдалы – Сізге мейірімді 3 адам және оларға кезек-кезек қарау.

Жоғарыдағы жаттығулар ауызша аудармамен жаттығатын аудармашыларды сабақ барысында алдын ала аудару үдерісіне дайын болуына септігін тигізеді, яғни сқйлеу аппаратын іс-әрекетке дайын екендігіне көз жеткізудің бірден-бір маңызды жолы.

Қорытынды, тұжырымдар

Материалды талдау барысында аудармашылардың басты қиындықтары қысқамерзімді сәтте вербалды және психологиялық тұрғыда дұрыс шешім қабылдау. Талдау барысында төмендегі синхронды аудармада анықталған төмендегі стратегиялық әрекеттер анықталды: просодикалық деңгейде гезитациялар 30%, кідіріс 10% анықталған; лексикалық деңгейде перифразалар 50%, синтаксистік деңгейде орын ауыстырулар орын алған 10%, өзін өзі түзету 20%; фонетикалық талдау айтылған дискурстағы негізгі тонның көрсеткіші 452 Гц-тен 108 Гц-ке дейінгі көрсеткіші анықталды, полутонның көрсеткіші максималды 13-тен минималды 4-ке тең екендігін айқындады.

Психологиялық зерттеу аудармашыларға, әсіресе, синхронды аудармашыларға бірден бір таптырмайтын көмек екені мәлім. Сондықтан, барлық жаттығулар аудармашыларға қосымша біліктілігін ұштауға, әрдайым бір мезетте бірнеше әрекетті жүзеге асыру барысында қызмет жасауға септігін тигізетіні анық екені дәйектелуде. Осыдан шығатын тұжырым, ауызша аудармада аудармашы сөйлеушімен толықтай просодикалық, эмоционалды үйлесімді, фразалық та үйлесімді сақтау керек, алынған материал жағдаяттық (ішінде уақыт қысымы), психологиялық қысымға түскен үйренуші аудармашы барынша үлгеруге тырысқандығы байқалған. Вербалды тұрғыда терминдердің қайталанбауы, контекстілік мағынаны ажырату, тілралық баламалылықты сақтау, ескеру осы күрделі мамандықта талқылаудан түспейтін мәселе екені әрдайым дәлелденеді.

Қорытындылай келе алдын-ала дайындалу аудармадағы қиындықтарды жеңу ғана емес, сондай-ақ аударманың сапасын қамтамасыз етумен тікелей байланысты екенін атап өту маңызды және физикалық және психологиялық дайындық аудармашының адекватты мінез-құлқында көрінеді; тиімді өткізілген тақырыптық дайындық түсінбеушіліктің алдын алады; терминологиялық ізденіс дәлдікке, нақтылыққа қол жеткізуге ықпал етеді. Жалпы, аудармаға дайындық әдістемесін меңгеру аударма құзыреттілігінің құрамдас бөлігі болып табылатын жауапкершілік, ұтқырлық, күйзеліске төзімділік, интеллектуалды қызығушылық сияқты аудармашы тұлғасының кәсіби маңызды қасиеттерінің қалыптасқанын көрсетеді десек қателеспейміз. Кез келген аудармада, әсіресе, ауызша аударма барысында кездесетін қиындықтарды алдын алу үшін аударма кеңістігінде қолданылатын техникалық құралдарды алдын ала тексеріп, жұмысқа жарамды екендігіне көз жеткізу керек. Отырыс басталмастан аударма жасайтын құрылғыларды инженерлермен бірлесе жүріп, әрбір микрофонға айтылған сөздің аудармашы кабинасына айтарлықтай барып тұрғанын қарап алу қажет.

Бұл ережелер – ауызша аудармадағы негізгі ережелер екенін баса айтамыз. Осындай қарапайым ұсақ түйек кедергілердің өзі аудармашы жұмысын атқарудағы оның психологиялық күйіне әсерін тигізетін үлкен мәселеге айналуы да ғажап емес.

Аудармашы тап болатын белгілі психологиялық қысым – жасайтын қиындықтары, ауызша аудармашының қателерінде. Келісімшарт құру барысында абайсызда қате жасаудың кесірінен аудармашы өзінің абыройына зиян келтіретін де жағдайлар айтарлықтай кездеседі. Аудару, яғни ең бастысы негізгі мәтінді түсіну дегенді жоғарыда мақаламызда айтып кеткен болатынбыз. Түсіну деңгейіне толыққанды жету тапқырлықты, білімділікті, кәсіби дайындықты талап етеді, жылдамдық, жинақылық, терең зейін, ес қабілеттері, сабырлық, мықты интуиция, импровизация қабілеттерінің иесі болу қажет, сонымен бірге аударылатын тілдің про-содикалық ерекшеліктерін де тез ұғынып алып, сөйлеушінің сөйлеу стилін де тез арада анықтап, тыңдаушыға барынша ақпаратты мазмұнды түрде жеткізу қажет. Мұның барлығы жәй жазылған сөйлемдер болғанымен қазіргі таңда тың зерттеуді талап ететін сала болып отыр.

Әдебиеттер

- <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysynyn-sybaylas-zhemkorlykka-karsy-is-kimyl-maselelerine-arnalghan-keneste-soylegen-sozi-113723>
- <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/09/20/address-president-obama-71st-session-united-nations-general-assembly>
- <https://erketai.kz/balalardin-olenderi/kazakhsha-zhaniltpashtar-zhinagi/>
- Аликина, Е. В. Введение в теорию и практику устного последовательного перевода: учебное пособие. М.: Восточная книга, 2010. -192 с.
- Аударманың өзекті мәселелері // Құраст: С.Құлманов. – Алматы: «Palitra-Press» – 2015, 296 б.
- Әлпейісова К. Ілеспе аударма – тіл беделін көтеруші өнер // <https://kostanaytany.kz/archives/98247>
- Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. М, 1959. – 320 с.
- Бродский М.Ю. Устный перевод. М.: Юрайт, 2017. – 262 с.
- Бродский М. Ю. Устный перевод учебник для вузов 2-е издание, исправленное и дополненное. Москва. Юрайт 2018.
- Жақсылықов А.Ж., Есембеков Т.О., Казыбек Г. Аударма теориясы мен тәжірибесінің библиографиялық анықтамасы. –А., 2007.
- Казыбек Г.Қ., Амангелді Н.Қ. Халықаралық ұйымдардағы ауызша аударма ерекшеліктер // Евразийское Научное Объединение. № 1 (83). Январь, 2022, – 289-292 бб.
- Langdon W. Henriette, Saenz I.T. Working with Interpreters and Translators. San Diego, 2016. – 289 p.
- Claudia Monacelli. Self Preservation in Simultaneous Interpreting. – Amsterdam, 2009. 209 p.
- Roderick J. Conference Interpreting Explained. United Kingdom, 2002. – 75 p.
- Тарақов Ә. Ауызша аударма үдерісі // ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. №6 (130). 2010. – 235-238 бб.
- Тарақов А.С., Кудайбергенова З.М. Ауызша аударманың психофизиологиялық ерекшеліктері // Евразийское Научное Объединение. № 1 (83). Январь, 2022, – 301-304 бб.
- Chernov Gh.V. Inference and anticipation in simultaneous interpreting. – USA: John Benjamins Publishing Co, 2004. – 268 p.
- Фалалеев А., Малофеева А. Упражнения для синхрониста. Зеленое яблоко. Самоучитель устного перевода с английского на русский язык – Санкт-Петербург: Перспектива, Юникс, 2014.- 187 с.
- Федоров А.В. Аударма теориясына кіріспе. 1958. – 126 б.

Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): учебное пособие.-5-е изд./ СПбГУ ; -М.:Филология ТРИ, 2002.-416 с

References

- <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysynyn-sybaylas-zhemkorlykka-karsy-is-kimyl-maselelerine-arnalghan-keneste-soylegen-sozi-113723>
- <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/09/20/address-president-obama-71st-session-united-nations-general-assembly>
- <https://erketai.kz/balalardin-olenderi/kazakhsha-zhaniltashtar-zhinagi/>
- Alikina, E. V. (2010) *Vvedenie v teoriju i praktiku ustnogo posledovatel'nogo perevoda: uchebnoe posobie*. M.: Vostochnaja kniga.-192 s. [in Russian].
- Audarmayn ozekti maseleleri // Qyrast: S.Kylmanov.* – Almaty: «Palitra-Press» – 2015, 296 b.
- Əlpejisova K. (2021) *Ilespe audarma – til bedelin koterushi oner // https://kostonaytany.kz/archives/98247* [in Kazakh].
- Beljaev B.V. (1959) *Oчерки по психологии обучения иностранным языкам*. M., – 320 s. [in Russian].
- Brodskiy M.Ju. (2017) *Ustnyj perevod*. M.: Jurajt. – 262 s. [in Russian].
- Brodskiy M. Ju. (2018) *Ustnyj perevod uchebnik dlja vuzov 2-e izdanie, ispravlennoe i dopolnenoe*. Moskva. Jurajt [in Russian].
- Zhaksylykov A.Zh., Esembekov T.O., Kazybek G. (2007) *Audarma teorijasy men tazhiribesiniң bibliografijalyk anyqtamasy*. –A. [in Kazakh].
- Kazybek G.K., Amangeldi N.K. (2022) *Halykaralyk ujymdardagy auyzsha audarma ereksheликter // Evrazijskoe Nauchnoe Obedinenie. № 1 (83). Janvar', – 289-292 bb.* [in Kazakh].
- Langdon W. Henriette, Saenz I.T. (2016) *Working with Interpreters and Translators*. San Diego. – 289 p.
- Claudia Monacelli. (2009) *Self Preservation in Simultaneous Interpreting*. – Amsterdam. 209 p.
- Roderick J. (2002) *Conference Interpreting Explained*. United Kingdom. – 75 p.
- Tarakov A. (2010) *Auyzsha audarma uderisi // KazYU habarshysy. Filologija serijasy. №6 (130).* – 235-238 bb. [in Kazakh].
- Tarakov A.S., Kudajbergenova Z.M. (2022) *Auyzsha audarmaynң psihofiziologijalyq ereksheликteri // Evrazijskoe Nauchnoe Obedinenie. № 1 (83). Janvar'. – 301-304 bb.* [in Kazakh].
- Chernov Gh.V. (2004) *Inference and anticipation in simultaneous interpreting*. – USA: John Benjamins Publishing Co. – 268 p.
- Falaleev A., Malofeeva A. (2014) *Uprazhnenija dlja sinhronista. Zelenoe jabloko. Samouchitel' ustnogo perevoda s anglijskogo na russkij jazyk – Sankt-Peterburg: Perspektiva, Juniks.- 187 s.* [in Russian].
- Fedorov A.V. (1958) *Audarma teorijasyna kirispe*. – 126 b. [in Kazakh].
- Fedorov A.V. (2002) *Osnovy obshhej teorii perevoda (lingvisticheskie problemy): uchebnoe posobie.-5-e izd./ SPbGU ; -M.:Filologija TRI.- 416 s.* [in Russian].